

Rab Gusztáv: *Patak rózsája* Részlet a regényből

Pap volt ő is, mint az apám: református pap és tudós tanár a kollégiumban. Mondják, hogy keresztelésemkor látták utoljára fekete papi palástban. Többet nem vette fel, mert nem szerette az ilyen „ósvi cifraságot”. Egész korszó vizet zúdított rám, úgyhogy meg is fáztam a hideg szobában. Így hangzott el az ő ajkáról az Atya, Fiú és Szentlélek nevében a Zebulon név is harmadiknak. Ő ragaszkodott hozzá, mert nem tetszett neki a két szent: Mihály arkangyal és Keresztelő Szent János. Jákob fiát hívták Zebulonnak, és ez volt egy zsidó törzsnek is a neve Palesztinában. Annak a haladó irányzatú modern hittudománynak, amelyet keresztapám képviselt robbanékony szenvedéllyel Patakon, az Újszövetségi Szentírással szemben voltak inkább súlyos aggályai. Az Ó-Testamentum ellen ő nem hadakozott, a zsidók történetén nagyokat nevetett.

Így lettem én Mihály János Zebulon.

Kis városunkban a katolikusokat senki sem gyűlölte jobban, mint keresztapám. Talán azért, mert valamikor ő is katolikus volt. Anyám nem nagyon kedvelte őt és szerette feleleveníteni a történetet a „kiugrásáról”. Keresztapám ugyanis „kiugrott” a szerzetesi csuhából, kispap volt Pannonhalmán a bencéseknel. Anyám szerint ez úgy történt, hogy megszánt az utcán egy leányt, aki nehéz kosarat cipelt. Elvette tőle a kosarat, és nemcsak hogy hazakísérte, hanem segített is neki a konyhában: palacsintát sütöttek együtt. Többet nem ment vissza a kolostorba, a leányt feleségül vette, református pap és hittudós és családapa lett belőle, így kerültek Patakra.

„Szabad-gondolközőnek” nevezte magát, és mindenkit gúnykacajjal vagy átkokkal ostromozott, aki nem osztotta az ő nézeteit. Közel laktak a mi házunkhoz. Nyári estéken én szüleimmal és testvéreimmal együtt kertünkben énekelgettem, felváltva református zoltárokat és akkoriban divatos budapesti műdalokat, hol a „szép híves patakra” kívánczó szarvasról, hol a kávéházi „rossz lányról”, akit elhagyott a szőke fiú. Bodri kutyánk ott hevert körünkben és egyszerre ugatni kezdett. Nyílt a kapu és a haragos egek harci villáma becsapott: keresztapám érkezett kis családjával és vége volt az éneklésnek.

Vastag posztóból készült viharköpenyt viselt, bő „malaclopót”; nem sokban különbözött a levetett szerzetesi csuhától. Jött hallgatag feleségével és három leányával. Istállólámpát tartott a kezében, pislogó petróleum-lángot. Bodrit lecsillapítottuk, szaladtunk székekért, és megkezdődött az esti műsor második felvonása: keresztapám kezdte szidni az embereket.

Szidta egész este, kifogyhatatlan volt a szidalmazásban. És mi, gyerekek, némán hallgattunk. Elálmosodtunk és aludni mentünk.

Ebben az időben a „vaskalaposok” voltak szőnyegen, mégpedig a helybeliek. Azokat szidta minden erejével.

Én füleltem.

– Dogma! Dogma! Dogma!... – minduntalan ezt hallottam.

Hogy mi a „dogma”, nem nagyon voltam vele tisztában. De ezeken a nyári esté-
ken azt hamarosan megtanultam, hogy az, aki a dogmákat vakon elfogadja, ostoba
tököfílkó, sőt a rablógyilkosnál is elvetemedettebb gonosztevő, az emberiség ellen-
sége. Ezek a „vaskalaposok”. Ezzel szemben azok, akik az értelmetlen dogmákat
elvetik és helyettük megmondják az igazat: az emberiség jótevői, a haladás szent
ügyének képviselői. Ezek vagyunk mi.

Apám időnként a maga szelíd módján ellentmondott neki. De félt, hogy a vi-
tában alulmarad. Hiúságát oltalmazta, amikor ügyesen visszavonult és maga is a
„szabad-gondolkozó” pártjára állt.

Malaclopójába burkolódzva a nyári csillagos ég alatt egy este kijelentette:

– Baltával vagy kalapáccsal agyonverem őket, ha kell!

Minthogy egyaránt szidta a pápista szenteket és a „dogmákat”, nem voltam egé-
szén biztos benne, hogy kiket-miket is akar agyonverni keresztapám.

A „vaskalapos” szó értelmével sem voltam egészen tisztában. Patak legtisztel-
tebb alakját, az öreg Radosy Gyuri bácsit azzal bélyegezte meg, hogy ő a vaskala-
posok törzsfőnöke.

Én Gyuri bácsit csak látásból ismertem és mindig tisztelettel köszöntöttem az
utcán, mint minden kisdíák. Ettől fogva nem a hosszú ősz szakállát néztem, hanem
a kalapját. Vajon csakugyan vasból van-e? Fekete keménykalapot viselt télen-nyá-
ron. A század elején ez a kemény angol kalap volt a divat, eltorzított angol szóval ná-
lunk „pincsek” nevezték. Csak később értettem meg, hogy nem a „pincsek”, hanem
lelkének keménykalapja van vasból, azaz ő, a kollégium tanári karának nagy több-
ségével együtt, a dogmákat a leghatározottabban üdvöseknek tartotta, mégpedig
úgy, ahogy azokat Calvin János fektette le Institúcióiban. A hittételek népszerűbb
foglalatja az úgynevezett Heidelbergi Káté volt. A kollégium élén Gyuri bácsi félté-
kenyen őrködött, hogy a Káté egyetlen szavát se merje senkise kétségbe vonni. A
főiskolai rangú kollégiumban a gimnázium mellett két fakultás virágzott ebben az
időben: a teológia, ahol az ország jövődó református lelkészeit nevelték, és a jo-
gakadémia, amely a jogászok utánpótlásáról gondoskodott egyetemi színvonalon.
A nagyszámú tanári karnak vallási kérdésekben illetl ugyanúgy gondolkodni, mint
Radosy Gyuri bácsinak.

Délutáni szabadidőmet ebben az időben festegetéssel töltöttem. Volt olajfesté-
kem is, mindenki bámulta, milyen ügyesen festettem le a Királyhegyet. Első nagy-
szabású kísérletem másolás volt. Vásznonra festettem a „Keresztrefeszítés”-t, Mon-
torfano híres képét, amely olajnyomatban megtetszett nekem. Csodálóiám fényes
jövőt jósoltak nekem. Nem értették, hogy ilyen is lehetséges. A kép nagyobb volt,
mint én magam. A szomszédok ámuldoztak.

Keresztapám is bejött egyszer a szobába, amikor festettem. Láttam, ő is megle-
pődve áll a vászon előtt. Torzonborz szakállas arcából kicsilllogott kíváncsi szeme.
Sokáig nézte a képet. A szívem dobogott. Vártam, mit fog mondani, és belül resz-

kettem, mert ő még soha senkit és semmit nem dicsért. Becsvágyam és hiúságom érzékeny volt, mint a tavaszi gyöngye saláta.

Végre megszólalt és kijelentette, hogy egészen jó, amit csinálok.

– De Jézus feje köré ne fess glóriát – mondta. – Mert olyan nincs!

Aztán még parancsolóan rám kiáltott:

– Azokat a röpködő angyalokat pedig töröld le, mert olyanok sincsenek. Érted?

Én azonnal engedelmeskedtem. A felhőkön térdeplő négy angyalt, akik az Úr lelkét fogadják, barna festékekkel bemázoltam. Kijavítottam Montorfanót.

– Rendben van. Derék fiú vagy, Zebulon – mondta elégedetten.

Ő szólított egyedül Zebulonnak, a családban és a kollégiumban mindenki Misinek nevezett.

Középső nagy szobánk, melynek ablakai a Királyhegyre néznek, némely téli esteken megtelt vendégekkel. Apám legjobb borát hozta fel a pincéből, hiszen szőlőnk volt nekünk is, mint a legtöbb tanárnak, a bortermő Hegyalján. Feleségeikkel jöttek hozzánk a tanárok és víg pohárcsörgés közben beszélgettek, nevetgéltek, vitatkoztak. Anyám leült a cimbalom mellé, Sarló Sándor, a magyar alkotmánytörténet tanára, elhozta hegedűjét és vidáman zenéltek, mi meg énekelgettünk. Vató tanár úr, az egyházi zene és a kuruc dalok mestere, török síppal jelent meg és tárogatózott. A gyerekek közül csak nekem engedték meg, hogy a felnőttek közt maradjak. Mindenki kedvelt, dicsért. Pincégyerekként segítettem anyámnak, és ha a bor elfogyott az asztalon, apám rám szólt:

– Szaladj, Misi, a pincébe.

Míg odalent lopóval szívtam a hordóból a bort, lehallatszott Vató tanár úr török sípjának hangja és keresztapám szitkozódása.

Anyám jó háziasszony volt. Finom süteményeket tudott készíteni. Valamilyen régi családi mintát örökölt még a nagyanyjától, fából készült patront és ezzel nyomogatta ki a cukros csokoládétészta formáját. „Krisztus-lábának” neveztük. Ezen a vidám téli esteken mindig volt „Krisztus-lába”. Keresztapám nagyon kedvelte. Szidta Radosy Gyuri bácsi „vaskalapos klikkjét” és közben mohón falta a „Krisztus-lábát”.

– Ó, a gyalázatos vén farizeus! – ezt hajtogatta, és fekete szakállá tele volt cukros morzsával.

Egy nap megint megnézte a képet, Montorfano Golgotáját, amelyet szorgosan másoltam. Nem festettem Jézus feje köré glóriát, mert megértettem, hogy a szentek dicsőfénye csupán káprázat. A festő szeme pedig nem káprázhat.

Az egyik lator lábánál a római császár zászlaját festettem éppen. Ő közelhajolt a vászonhoz, mert rövidlátó volt, és úgy figyelte ecsetem mozgását. Egyszer csak felordított.

– Zebulon!

– Tessék?

– Apád is köztünk van.

Megmagyarázta, hogy Gyuri bácsi és klikkje hisz a szentek glóriájában, az angyalokban és a dogmákban.

- Ez igen nagy baj – mondta.
- Miért olyan nagy baj? – kérdeztem.
- Mert megakadályozzák az emberiség boldogságát.

Kitüntetett bizalmával és közölte, hogy apám is szívvel-lélekkel küzdeni fog az ártalmas kollégiumi klikk ellen.

Hamarosan észrevettem, hogy vannak tanári családok, amelyekkel mi nem érintkezünk, noha anyám kedves barátnői, régi leánypajtásai élnek bennük. Aztán rendes látogatóink is kezdtek elmaradozni. Félelmet vagy megbotránkozást keltett bennük keresztapám szitkozódása. Kényelmetlen volt nekik, hogy állandóan a dogmákat, Gyuri bácsit és a vaskalaposokat csepulde. Akadt olyan, aki előmenetelét és talán állását is féltette, hiszen egyre nyíltabbá vált az ellenségeskedés keresztapám és Radosy Gyuri bácsi, azaz a hivatalos kollégium között. Nem mert már eljönni hozzánk Németh Cirill, a magyar irodalom tanára sem, mert híre terjedt, hogy Zala Bertalan minden este a mi házukban szidja Gyuri bácsit. Elmaradt a dalos kedvű Vató zenetanár is a tárogatójával. Az alkotmánytörténet tudós tanára, Sarló Sándor sem hozta el a hegedűjét. Horkay Béla, kollégiumi könyvtáros, aki egyben a gimnázium hittantanára is volt, Gyuri bácsi sok lánya közül az egyiket vette feleségül. Mint az agg vezér veje, úgy kezdett félni tőlünk, hogy az utcán menekült anyám elől, ha találkozta.

Még a hórihorgas Pintér Vazul is feszélyezték keresztapám durva kitörései. Pedig ő, mint a filozófia tanára a teológián és a jogakadémián egyaránt, elég nyíltan rokonszenvezett keresztapám nézeteivel. Merev és félszeg ember volt. Sovány, hosszú nyakán ugrált az ádámcsutkája; járás közben a karja nem mozgott, mintha béna volna. A német Immanuel Kantnak volt lelkes híve, és bizalmas baráti körben maga is azt vallotta, hogy tiszta ésszel Isten gondolata csupán üres gondolat. A „tiszta ész” volt a vesszőparipája. Mindig németül köszönt, mikor érkezett:

– *Reine Vernunft!*

Azaz Kant nevében mindnyájunknak tiszta ész kívánt.

Néha vitába keveredett keresztapámmal, aki emiatt „szórszálhasogatónak” nevezte őt.

Szórszálhasogató!

Ez is a talányos dolgok közé tartozott és erősen foglalkoztatta képzeletemet, mint a „vaskalap” és a „dogma”. Sokat tűnődtem, hogyan is lehet felhasogatni egy szórszálát.

Egy ideje Pintér Vazul sem jött el többet hozzánk. De majdnem mindennapos volt nálunk a nemzetközi jog és a jogbölcselet tanára, Ferentz Áron. Agglegény volt, független ember, unta a kollégiumot és Patakot, Budapestre vágott. Nem félt Radosy Gyuri bácsi klikkjétől, nyíltan packázott vele.

Keresztapám Ferentz Áronnal szemben pihentette villámain. Hátrányban volt vele, mert Ferentz Áron világjárt ember volt, Amerikában is járt, négy-öt európai

nyelven beszélt. Társalgás közben Spinoza tanaiból latinul, Pierre Bayle művéből franciául idézett. Az angol David Hume volt viszont a kedvence: keresztapám mogorván hallgatott az angol szavak hallatára. Az akkoriban Európában mindinkább terjedő hindu filozófiáról egyedül ő tudott. A boldog megsemmisülés, a Nirvána hívének vallotta magát egy este. De másnap már a német Häckel „*Világrevjtvény*”-éért lelkesedett. Megrökönyödésemre borozgatás közben kijelentette:

– Isten van. Ő teremtette a világot. De aztán rútul cserbenhagyta.

Keresztapám tiltakozott.

– Világteremtő? Nem! Legfeljebb világépítő vagy világrendező!

Apám elgondolkozva szívta szivarját. Csak ennyit mondott, Ferentz Áron felé fordulva:

– Spinoza tanítványa vagy, és úgy beszélsz, mint egy deista.

De én ebből egy kukkot sem értettem. Csak éreztem, hogy lelkemből valami leválik és repedni kezd.

Anyám aggodalmaskodni kezdett, neki nem tetszett, hogy az emberek már nyíltan mondták rólunk:

– Ember Dezsőék külön úton járnak. Mint Zala Bertalan és Ferentz Áron...

Ebben az időben teljesnek látszott a szakadás a „vaskalaposok” és a „modernekek” közt. Ezek a modernekek mi voltunk. Súlyosbította a helyzetet, hogy az év végén apám kifizette dr. Hun Miklóst, az öreg iskolaorvost, aki házi orvosunk volt, és a kis zsidó doktorral húzatta ki három fogamat. Dr. Hun is Radosy Gyuri bácsi klikkjéhez tartozott.

Karácsony táján pedig megjelent egy névtelen röpirat, amely Gyuri bácsit versben és prózában „önfertőző farizeusnak” nevezte, sőt: azt állította a névtelen szerző, hogy Gyuri bácsi másoktól lopta legújabb tudományos művét, amelyben Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszonynak, a kollégium hajdani pártfogójának nemes tetteit szedte csokorba.

„Ez a vén szoknyavadász – így szólt a röpirat – este a kollégiumkertben kis cselédnányok idomait tapogatja. De miután egy felháborodott kispataki leányzó jól megcibálta tisztos farizeusi szakállát, bánatában írni kezdett, de a tudományos dolgozat alapelemeit összetéveszti a számbóboggással. És kürtöltet maga előtt, mint képmutatók teszik a zsinagógában és az utcán, hogy dicsérik őket. (Máté 6,2)”

Az evangéliumi idézet keresztapámra irányította Gyuri bácsi és népes atyafisága gyanúját.

– Csak Zala írhatta – mondták.

Gyuri bácsi nem akart perelni. Pedig megtehetette volna, hogy bepereli az újhelyi nyomdát, ahol a névtelen röplapot nyomtatták. Akkor kiderült volna a szerző neve.

Anyám nem kedvelte keresztapámat, mert mindig szidta Patakot és felfalta a „Krisztus-lábát”. De ezúttal megvédte őt.

– Nem ő írta, hanem Ferentz Áron. Hallottam a piacon.

A jeles jogbölcsész megneszelte, hogy a pataki közvélemény egy része őt gyanúsítja a röpirat szerzésével. Ezért a helybeli zsidó könyvkereskedő kis nyomdájában

saját nevével kiadott egy röpiratot. Ebben azt írta: neki semmi szüksége sincs a névtelenség védelmére és ezért nyíltan kijelenti, hogy Radosy György nagytiszteletű úr tudományos nulla és teológiai tökfilkó.

Ehhez még hozzáfűzte:

„Sibylla templomának tiburi romjaihoz nem kell jóslatért elfáradni, anélkül is előre megmondhatjuk, hogy ez a kártékony öregember szellemi pocsolyába fogja dönteni a kollégiumot, ha ezt a jó szándékú és felvilágosodott elmék meg nem akadályozzák”.

Ferentz Áronnak ez a „Nyílt levele” újév táján jelent meg és végleg elmérgesítette a viszonyt a két tábor közt.

A sértődött öreg iskolaorvos, dr. Hun pedig mindenfelé híresztelte:

– Már nem vagyok Ember Dezsőék háziorvosa.

Ekkor csapott be bombaként a nagy esemény, amely egyszeriben felforgatott mindent, ami eddig Patakon volt.

Kis városunk felvégén Felső-Hostát alatt, a Hécén, a Bodrog-könyökön túl, a régi zárda romjainak közelében egy szalmatetős ház hóval borított kertjében hideg januári napon kinyílt egy piros rózsa.

És az emberek azt beszélték, hogy a halálos beteg Korodáné, aki két év óta fel sem kelt az ágyból, egyszerre meggyógyult.